

1. Лотман Ю. М. Проблема художественного пространства / Юрий Михайлович Лотман // Структура художественного текста. – М. : Искусство, 1970. – С. 265–279
2. Мафтин Н. Специфіка новелістичного мислення Василя Стефаника / Н. Мафтин // Шевченко. Франко. Стефаник : матеріали міжнар. наук. конф. / Прикарпатський ун-т ; [ред.кол. : В. І. Кононенко, В. В. Грещук, Т. Ю. Салига, С. І. Хороб]. – Івано-Франківськ, 2002. – С. 297–306.
3. Разумова Н. Е. Творчество А. П. Чехова: Смысл художественного пространства (1980-е гг.) / Нина Евгеньева Разумова. – Томск : Изд-во Томского ун-та, 1997. – 73 с.
4. Русская литература и фольклор. Вторая половина XIX в. / АН СССР. Ин-т рус. лит. (Пушкинский дом). – Л. : Наука, 1982. – 443 с.
5. Стефаник В. Моє слово : новели, оповідання, автобіографічні та критичні матеріали, витяги з листів / Василь Стефаник ; [упоряд., передм. та приміт. Л. С. Дем'янівської]. – 2-ге вид., доповн. – К. : Веселка, 2000. – 319 с.
6. Сухих И. Н. Проблемы поэтики А. П. Чехова / Игорь Николаевич Сухих. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1987. – 181 с.
7. Топоров В. Н. К символике окна в мифопоэтической традиции / Владимир Николаевич Топоров // Балто-славянские исследования [отв. ред. В. Иванов]. – М. : Индрик, 1983. – С. 164–185.
8. Топоров В. Н. Пространство и текст / Владимир Николаевич Топоров // Текст: семантика и структура [отв. ред. Т. В. Цивьян]. – М. : Наука, 1983. – С. 227–284.
9. Филат Т. В. Я, пространство и время в автодиегетических повестях А. П. Чехова / Т. В. Филат // Литературоведческий сборник. – Донецк : ДонНУ, 2000. – Вып. 4. – С. 103–122.
10. Чехов А. П. Вибрані твори в трьох томах (пер. з рос.) / Антон Павлович Чехов. – К. : Держ. вид-во худож. л-ри, 1954 – Т. 1 : Повісті та оповідання (1883–1890). – 1954. – 556 с.

Ботнарченко Наталя. «Семантика художественного пространства в новелле В. Стефаника «Она – земля» и повести А. Чехова «Скучная история». В статье на примере компаративного анализа новеллы В. Стефаника «Она – земля» и повести А. Чехова «Скучная история» исследуются особенности художественного пространства. Внимание акцентируется на таких основных семантических элементах хронотопа, как топос родной земли, дома, проекция «пути / дороги», бинарные оппозиции «отъезды / приезды», «свое / чужое», «внешний / внутренний», «открытый / закрытый» и др. Доказано, что художественное пространство является одной из важнейших концептуально-структурных составляющих, которые формируют координаты «картины мира» произведения.

Ключевые слова: семантика, художественное пространство, топос, граница.

Botnarenko Natalia. «Semantics of art Space in the Novel V. Stefanik «It is Land», and the Story by A. Chekhov «A boring story». In this paper an example of a comparative analysis of novel Stefanik «It is – land», and Chekhov's story «A Boring Story» the features of the artistic space. Focuses on such basic elements of the semantic chronotope as topos native land, a house, a projection of the «path / road», binary opposition «departures / arrivals», «own / others'», «internal / external», «open / closed» and etc. It is proved that the art space is one of the most important conceptual and structural components, which form the coordinates of the «world view» of the text.

Key words: semantics, art space, topos, border.

Стаття надійшла до редколегії
12.02.2013 р.

УДК 81'38:821.162.1

Юлія Васейко

Тезаурус Ю. І. Крашевського крізь призму вертикального контексту повісті «Sieroce dole»

У статті досліджено тезаурус Ю. І. Крашевського крізь призму вертикального контексту його літературної спадщини, зокрема повісті «Sieroce dole», визначено джерела формування світогляду майстра слова, проаналізовано специфіку вербального вираження авторського тезаурусу в художньому творі.

Ключові слова: тезаурус, імпліцит, вертикальний контекст, алюзія.

Постановка наукової проблеми та її значення. Творчий шлях видатного польського письменника Юзефа Ігнація Крашевського – ерудита, психолога, особи, обдарованої музично, феноменальною пам'яттю, неймовірною працездатністю, вишуканим смаком, – був надзвичайно цікавим і плідним. Тому цілком логічним є той факт, що життя й творчість митця неодноразово ставали предметом наукових студій істориків, культурологів, лінгвістів, літературознавців (І. Горський [3], В. Ведіна [2], Г. Барич [6], Е. Кухарська [8] та ін.). Проте, незважаючи на достатньо багату бібліографію, окремі аспекти художнього доробку Ю. І. Крашевського вимагають ґрунтовнішого вивчення. Зокрема, питання глибини тезаурусу письменника потребує різнобічного висвітлення, що й зумовлює актуальність нашої роботи.

Мета розвідки – дослідження тезаурусу Ю. І. Крашевського крізь призму вертикального контексту його літературної спадщини, зокрема повісті «Sieroce dole». Реалізація зазначеної мети передбачає розв'язання таких **завдань**: визначити джерела формування світогляду майстра слова, проаналізувати специфіку вербального вираження авторського тезаурусу в художньому творі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Термін «тезаурус», що в перекладі з грецької мови означає «скарбниця», не є новим у науковій літературі, адже продуктивно функціонує в лінгвістиці, педагогіці, лінгвокультурології, психолінгвістиці протягом тривалого періоду. Так, ще у XVIII ст. італієць Брунетто Латіні тезаурусом назвав свою систематизовану енциклопедію. У сучасних дослідженнях «тезаурус» – це словник із семантичними зв'язками між словниковими одиницями [1, с. 17]; загальний словниковий запас людини, що активно використовується нею в певній галузі професійної діяльності; універсальна модель термінологічної системи, формальна система знань, котрі містяться в мові конкретної наукової галузі [1, с. 17–19]; спеціального типу словники, які тією чи іншою мірою розкривають «картину світу», «мовну модель світу» [5, с. 190].

Учений Г. Воробйов значно ширше тлумачить згадане вище поняття. На його думку, «тезаурусу найбільше відповідає одне із значень слова “світ”: наприклад, світ підлітка, світ робота» [3, с. 3].

У своїй роботі ми трактуємо термін «тезаурус» як словниковий запас особи, що відображає її систему знань, цінностей, на основі котрих формується суб'єктивно-авторська картина світу – життєва скарбниця індивіда.

Не буде перебільшенням указати, що творчість Ю. І. Крашевського – неповторне явище в історії не тільки польської, а й світової літератури. Вражає не стільки кількість художніх текстів автора, скільки його надзвичайна ерудованість, особливо тонке мистецьке чуття. Романи, оповідання про минулі й сучасні письменнику реалії Польщі та Європи захоплюють своєю енциклопедичністю, глибиною, масштабністю. Читаючи їх, реципієнт поринає у світ непересічних подій політичного й культурного життя, пізнає особливості тогочасного побуту, співпереживає героям – міщанам, селянам, інтелігентам із нелегкою долею, тонкою внутрішньою організацією, державним діячам, сильним особистостям, котрі, створюючи історію своїх країн, перемагали, програвали, кохали, ненавиділи. Безумовно, тільки людина освічена, мистецько обдарована, із широким кругозором, багатим тезаурусом могла створити такі інформаційно насичені тексти, настільки точно передати емоційні стани персонажів.

Ю. І. Крашевський отримав хорошу академічну освіту в школі Любліна, гімназії Свіслоча, університеті Вільна, проте коло його інтересів було значно ширшим, ніж тогочасні освітні програми. Окрім того, пізнання нового стало для митця процесом безперервним, активним, творчим.

Із юних років майбутній письменник захопився малюванням. На папері фіксував усе, що вражало його чутливу душу, милувало око: польські, литовські, волинські пейзажі, пам'ятки архітектури, реалії побуту, особливо народний одяг. Переносючи їх на мольберт, художник формувал власну духовну скарбничку, зберігаючи на довгі роки джерела свого творчого натхнення.

Юзеф Ігнацій був не менш музично обдарованим. Гра на фортепіано допомагала невербально передати внутрішній стан, виплеснути гнів, розчарування, поділитися радістю й щастям. Ю. І. Крашевський пробував сам писати, аналізував твори інших композиторів, прагнучи якнайглибше пізнати душу народу, збирав та друкував фольклор.

З усіх наук чи не найбільше письменника цікавила історія. Результатом його досліджень стали численні праці про історію політичного й культурного життя Литви, Вільна, а також трьохтомне видання «Польща в епоху трьох поділів». Критики вказують на особливу цінність матеріалу народознавчого характеру, а саме детальний опис побуту та звичаїв, до якого вдається вчений у своїх

наукових розвідках і літературних творах. Офіційним визнанням досягнень митця на історичній ниві стало його обрання в 70-х роках XIX ст. членом Польської академії, створеної в Кракові.

Ю. І. Крашевський був непересічною особистістю з глибокими знаннями з різних сфер життя – як наукової, так і побутової. Тезаурус митця ґрунтується на елітарних (книжкових), народних культурологічних відомостях. Багатим джерелом матеріалу про світогляд письменника є його художні твори, а особливо їх вертикальний контекст, адже аналіз особливостей організації імпліцитної площини дає змогу реципієнтові диференціювати специфіку індивідуально-авторської мовної картини світу, визначити її «ключові» реалії, домінанти, оцінити глибину тезаурусу.

Для аналізу ми обрали повість «*Sieroce dole*». Горизонтальний контекст твору ґрунтується на змалюванні життєвих перипетій двох сиріт – Мечислава й Люсі Орденських. Ю. І. Крашевський описує поневіряння брата та сестри після смерті батьків, їхнє складне життя, повне важких, подекуди трагічних подій у домі заможної тітки, під час навчання хлопця у Вільні. Для повноти картини, а саме з метою створення додаткових предметно-логічних й асоціативних інформаційних ланцюгів, котрі доповнюють горизонтальну площину, письменник формує багатий вертикальний контекст, насичений згадками про історичні події, літературні твори, зразки живопису, наукові праці, покликаннями на відомих діячів мистецького життя, учених. Здебільшого ці реалії лише опосередковано беруть участь у розкритті ідейного задуму, проте за мінімальної вербальної презентації дають змогу, з одного боку, краще уявити тогочасну дійсність, пізнати й відчувати героїв, із другого – оцінити ерудицію автора, котрий із неймовірною легкістю послуговується фоновією інформацією з різних сфер життя.

Вертикальний контекст повісті «*Sieroce dole*» має багатосекторну семантичну структуру, у якій потужним джерелом імпліцитно вираженої конотативної інформації є культурно-освітні реалії, номени з мистецтва й науки.

Оскільки місцем розгортання багатьох подій, генерованих горизонтальним контекстом, є навчальні заклади Вільна, а саме Віленський університет та Медична академія, зрозумілим є насичення вертикальної площини науково-освітніми реаліями. Оскільки Ю. І. Крашевський сам здобував освіту в названому вище університеті, отож добре знав провідних викладачів. Фіксуємо прізвища як польських, так і іноземних професорів, лекторів: *Leon Borowski* (професор поезії й ораторського мистецтва), *Alojzy Ludwik Cappelli* (італієць, котрий викладав цивільне та кримінальне право, додатково – італійську мову й літературу), *Iwan Lobojo* (професор російської мови та літератури), *Mikołaj Malinowski* (професор анатомії, фізіології, акушерства, згодом – ректор Медичної академії), *Wilhelm Fryderyk Munnich* (професор грецької й латинської літератур). У вертикальному контексті повісті натрапляємо на згадку про журнал, що виходив друком у Вільні в 1805–1806 та 1815–1830 рр., присвячений науці, мистецтву, літературі, а саме «*Dziennik Wileński*», а також наукові терміни, котрі не пов'язані з професійною діяльністю, а скоріше є свідченням загального високого рівня розвитку автора твору, наприклад зі сфери астрології – *Arcturus* (найяскравіша зірка в сузір'ї Волопаса), ветеринарії – *księgosusz* (інфекційна хвороба системи травлення свійської худоби).

Надзвичайно високу продуктивність у творенні конотативних предметно-інформаційних ланцюгів, що генерують додаткові відомості про естетичні смаки тогочасного суспільства загалом, головних героїв зокрема, виявляють мистецькі й літературні реалії.

У вертикальному контексті функціонують назви художніх творів, імена героїв, прізвища письменників, які представляють різні літературні епохи, течії, школи тощо. Сектор античної літератури презентують номени *Heloiza* й *Abelard* (головні драматичні герої, вірне кохання котрих було неодноразово оспіване в літературі як приклад почуття, що може здолати найтрагічніші обставини та тривати все життя), *Euripides* (грецький письменник, автор трагедій), *Horacy*, *Ovidiusz* (поети «золотого віку» римської літератури), *Hero i Leander* (пара нещасливих закоханих у творі грецького митця Мусея), *Remedia amoris* (вір Овідія), *wiersz do Lidii* (лірична героїня пісень та од Горація). Епоха європейського бароко представлена згадкою про поему «*Raj utracony*», написану в 1667 р. видатним англійським письменником Джоном Мілтоном. Просвітництво презентують такі реалії, як «*Robinson*» (роман Даніеля Деффо), *Friedrich Schiller* (німецький поет, драматург); романтизм – *George Byron* (англійський лірик, один із найяскравіших представників романтизму в європейській літературі), *Alphonse Marie Lamartine* (письменник, засновник французького романтизму), *Victor Hugo* (французький поет, драматург, романіст).

Елементом елітарної культури у вертикальному контексті повісті є алюзії на прецедентні тексти, тобто твори, значущі в пізнавальному й емоційному відношеннях, котрі репрезентують зразки світової класики, мають особливий вплив на формування особистості реципієнта, підвищують його інтелектуальний рівень. Ю. І. Крашевський удається до використання вторинно-семантичного способу функціонування прецедентних зразків – трансформує початковий текст, звертаючись до оригіналу натяком.

Серед прецедентних одиниць центральне місце в тезаурусі польського письменника займають Біблія та міфи. Саме відсилань до цих джерел у формі алюзій ми фіксуємо найбільше. За мінімальної вербальної презентації біблійні й міфологічні реалії генерують низку конотативних асоціацій з елементами сучасної авторові дійсності: *Golgota* (пагорб, на якому розп'ято Ісуса Христа), *niewola babilońska* (насильницьке перебування євреїв у Вавилонії протягом 70-ти років), *gordyjski węzeł* (вузол на царському возі у святині Зевса), *Pallas* (грецька богиня мудрості, рукоділля, війни), *sfinks* (крилате чудовисько з лев'ячим тулубом і жіночим обличчям), *złote runo* (руно чудесного золотого барана).

Звертається письменник і до відомих літературних творів, засобами алюзій створюючи іронічне тло перебігу подій. Так, наприклад, згадка про *funkcje lekarskie* є відсиланням до комедії «Lekarz mimo woli» французького письменника Мольєра. Фіксуємо алюзивні одиниці, джерелом котрих є усна народна творчість: *Zmizerniałeś pan na chlebie wdowim* (натяк на прислів'я «U wdowy chleb gotowy, ale nie każdemu zdrowy»).

Не оминає увагою Ю. І. Крашевський і мистецькі реалії – номени, пов'язані зі світом музики, живопису, архітектури: *Carracci* (родина італійських художників, що творили в другій половині XVI ст. в Болонії), *Erard* (найвідоміша й найстаріша у Франції фабрика з виробництва роялів, заснована в 1780 р.), *Reni Guido* (італійський художник, представник болонської школи в період раннього бароко; писав картини на релігійну тематику та портрети).

Наступний сегмент вертикального контексту повісті формують реалії політичного, економічного, релігійного життя Європи загалом, Польщі зокрема. Неодноразово йшлося про енциклопедичні знання Ю. І. Крашевського в галузі історії. Автор цікавився всіма сторонами розвитку людського суспільства. У полі його інтересів були політичні, військові, господарські реалії – події, особистості, партії, закони, символи, нагороди тощо.

Сектор політичної історії формують здебільшого антропоніми – прізвища та прізвиська відомих державних діячів, котрі творили майбутнє своїх країн, сприяли чи заважали їхньому розвитку, виявляли відданість своєму народу або власним інтересам. Письменник згадує реалії як стародавньої, так і сучасної йому історії: *Franciszka Rimini* (донька володаря Равенни через політичні причини змушена була вийти заміж за правителя Ріміні, проте закохалась із взаємністю в його брата, за що була вбита разом зі своїм коханим), *Krezus* (король Лідії, чие ім'я стало синонімом розкоші, грошей), *Maria Stuart* (королева Шотландії й Франції, претендентка на англійський трон, що після 19 років, проведених в ув'язненні, була страчена), *Mucjusz Scewola* (легендарний римський герой), *Charles Talleyrand-Perigord* (французький дипломат).

Економічні реалії не є продуктивними одиницями вертикальної площини. Натрапляємо на поодинокі згадки про тогочасні системи фінансів, елементи господарського права: *pisarz prowontowy* (приватний службовець, котрий контролював майнові справи поміщика), *rewers* (квитанція за позичені гроші).

Сектор релігійних реалій презентують згадки про католицькі монастирі, що діяли у Вільні. Зокрема, фіксуємо номени таких осередків віри, як *kościół Franciszkanów*, *kościół Św. Jana* (віленські костели), *mury pijarskie i dominikańskie* (монастирі ордену Домініканів і Піярів).

Ю. І. Крашевський завжди був уважним до деталей побуту. Описуючи події, що траплялись у житті головних героїв, автор з особливою старанністю вимальовував умови, у яких вони розгорталися. Тому цілком зрозуміло, що назви страв, одягу, посуду, побутових закладів, транспортних засобів, знярядь того чи того виду діяльності, грошових одиниць активно функціонують у вертикальному контексті твору. Не формуючи центральних інформаційних смислових ланцюгів, вони створюють ефект реальності: *kanwa* (тканина-підкладка, що використовується при вишиванні), *karuk* (клей, виготовлений із залишків тваринних костей, рогів, шкіри), *kocz* (елегантна напіввідкрита карета), *mantylka* (коротка жіноча пелерина), *munsztuk* (залізне вудило для коней), *orończo* (широкий плащ

без рукавів), *sofka* (низький диван), *surduk* (святкове чоловіче вбрання з темного сукна), *tołubek* (домашній теплий одяг) та ін.

Топонімічні реалії вертикальної площини представлені назвами міст, вулиць, селищ Литви, оскільки саме тут і розгортаються події твору: *Mitawa* (литовське місто), *przedmieście Snipiskie* (передмістя Вільна), *ulica Wielka*, *ulica Franciszkańska* (міські вулиці), *Rossa* (найбільше й найстаріше віленське кладовище).

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Отже, вертикальний контекст – поліфункціональна одиниця, що має вплив на інтер- та екстратекстову реальність, а також є потужним джерелом інформації про тезаурус автора художнього твору. Структурно-семантичний аналіз вертикальної площини повісті «*Sieroce dole*» показав, що вона має багатосекторну внутрішню організацію, де найвищу продуктивність виявляють мистецькі, літературні, науково-освітні, історичні (політичні), побутові реалії та алюзії, котрі співвідносяться з національною (польською, литовською) й світовою культурами.

Отже, можемо зробити висновок, що тезаурус Ю. І. Крашевського – це багата культурна скарбниця, що акумулює в собі глибокі загальні та спеціалізовані знання; світ духовних цінностей, сформований на великій любові до науки, повазі до освіти, замилюванні історією, народною й світовою культурою. Тому не дивно, що й сьогодні, у XXI ст., польський письменник, який жив і творив 200 років тому, постає перед нами неймовірно обдарованою особистістю, котра вражає своєю ерудованістю та надзвичайним художнім талантом.

Звісно, важко оцінити масштабність тезаурусу Ю. І. Крашевського лишень на основі однієї повісті, тому в подальшому необхідний більш глибокий аналіз вертикального контексту інших творів видатного майстра слова, зокрема його історичної прози.

Джерела та література

1. Браславский П. И. Тезаурус как средство описания системы знаний / П. И. Браславский, С. Л. Гольдштейн, Т. Я. Ткаченко // Научно-техническая информация. – Сер. 2. – 1997. – № 11. – С. 16–22.
2. Ведіна В. «Прадавня легенда» і її автор / В. Ведіна. – К. : [б. в.], 1989. – С. 3–10.
3. Воробьёв Г. Г. Теория тезаурусов в анализе коммуникаций / Г. Г. Воробьёв // Семиотика и информатика. – М. : [б. и.], 1979. – Вып. 11. – С. 3–4.
4. Горский И. К. Польский исторический роман и проблема историзма / И. К. Горский. – М. : Изд-во Академии наук СРСР, 1963. – 262 с.
5. Караулов Ю. Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1981. – 320 с.
6. Barycz H. Józef Ignacy Kraszewski czterokrotny kandydat do katedry uniwersyteckiej / H. Barycz. – Kraków, 1979. – 107 s.
7. Kraszewski J. I. Sieroce dole / J. I. Kraszewski. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1971. – 278 s.
8. Kucharska E. Początki sławy literackiej Józefa Ignacy Kraszewskiego w Rosji / E. Kucharska // «Slavia Orientalis» – 1963. – N 4. – S. 34–45.

Васейко Юлія. Тезаурус Ю. І. Крашевського сквозь призму вертикального контекста повісті «*Sieroce dole*». В статті досліджено тезаурус Ю. І. Крашевського сквозь призму вертикального контекста його літературного насліддя, в частині повісті «*Sieroce dole*», определены источники формирования мировоззрения мастера слова, проанализирована специфика вербального выражения авторского тезауруса в художественном произведении.

Ключевые слова: тезаурус, имплицит, вертикальный контекст, аллюзия.

Vaseiko Julia. *Krashevski's Thesaurus Through the Prism of Vertical Context of the Story «Sieroce dole».* Krashevski's thesaurus through the prism of vertical context of his artistic heritage including the story «*Sieroce dole*» was investigated in the article, the sources of the creating of master's word were determined, the specific of verbal expression of author's thesaurus in the word of art was analyzed.

Key words: thesaurus, implicit, vertical context, allusion.

Стаття надійшла до редколегії
17.02. 2013 р.